

2. Громко, Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І.; відп. ред. В. В. Лучик. – Київ – Кіровоград : РВГУЦ КДПУ, 1999. – 224 с.
3. Данилюк, О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк : Настир'я, 1997. – 108 с.
4. Демчук, М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. / М. О. Демчук. – К. : Наук. думка, 1988. – 172 с.
5. Жучкевич, В. А. Местные географические термины в топонимии Белоруссии / В. А. Жучкевич // Местные географические термины. – М. : Мысль, 1970. – С. 138–145.
6. Карпенко, Ю. О. Онімизація і трансонімизація як словотвірний акт / Ю. О. Карпенко // 6 Республіканська ономастична конференція, 4–6 грудня 1990 р. : Тези доповідей і повідомлень. – Ч. 1 : Теоретична та історична ономастика. – Одеса, 1990. – С. 35–37.
7. Корепанова, А. П. Нарада про місцеві географічні терміни в топонімії / А. П. Корепанова // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К. : Наук. думка, 1968. – Вип. 7. – С. 20–27.
8. Корепанова, А. П. Словотворчі типи гідронімів басейну нижньої Десни / А. П. Корепанова. – К. : Наук. думка, 1969. – 100 с.
9. Мурзаев, Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.
10. Подольская, Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1983. – 160 с.
11. Поляруш, Т. Моделі pluralia tantum на -и, -і, -а в різних топонімічних класах / Т. Поляруш // Проблеми слов'янської ономастики. – Ужгород : УДУ, 1999. – С. 139–142.
12. Словарь української мови / за ред. Б. Д. Грінченка. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
13. Черепанова, Е. О. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья / Е. О. Черепанова. – Сумы, 1984. – 275 с.
14. Шульгач, В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник / В. П. Шульгач. – К. : Кий, 2001. – 189 с.

Стаття надійшла 20.09.2016 року

УДК 811.161.2-112

Василь Денисюк
(Умань, Україна)
e-mail: dvv2812@ukr.net

ВОКАТИВНА ДОМІНАНТА ПОЛЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті на матеріалі полемічних творів досліджено особливості функціонування кличного відмінка в українській мові кінця XVI – початку XVII ст., указано на жанр як одну з визначальних рис, що зумовлює використання вокативних форм. Звертання як синтаксичний виразник вокатива репрезентує соціально-релігійну орієнтацію полеміста і тональність його дискурсу. Полемісти

послугуються як непоширеними, так і поширеними звертаннями, що в текстах виконують насамперед фатичну, експресивну, диференційну функції. Основним засобом виокремлення вокатива у відмінковій парадигмі є фіналі *-е*, *-о* та *-у* (*-ю*), які повністю успадкувала нова українська мова.

Ключові слова: відмінкова парадигма, фіналь, вокатив, номінатив, полемічний дискурс, функція.

Денисюк В. Вокативная доминанта полемического дискурса.

В статье на материале полемических произведений исследованы особенности функционирования звательного падежа в украинском языке конца XVI – начала XVII в., сделан акцент на жанр как один из признаков, предопределяющий использование вокативных форм. Обращение как синтаксический репрезентант вокатива свидетельствует о социально-религиозной ориентации полемиста и тональности его дискурса. Полемисты пользуются как нераспространенными, так и распространенными обращениями, которые в текстах выполняют прежде всего фатическую, экспрессивную, дифференциальную функции. Основным флексивным средством вокатива в падежной парадигме являются финалы *-е*, *-о* и *-у* (*-ю*), которые полностью унаследовал новый украинский язык.

Ключевые слова: падежная парадигма, финаль, вокатив, номинатив, полемический дискурс, функция.

Denysyuk V. Dominant of vocative case in polemical discourse.

The peculiarities of vocative case using in the Ukrainian language of the end of XVI – beginning of XVII centuries were studied in the paper on the material of polemical writings, it was indicated on the genre as one of the key features that determined using vocative forms. Address as a syntactic expresser of vocative case represents a socio-religious attitude of polemicist and tone of its discourse. Polemicists use both unextended and extended addresses that first of all do phatic, expressive, and differential functions in the texts. Rare cases are expressed by using forms of nominative case instead of vocative case. The main means of isolating vocative case in the case paradigm are endings *-e*, *-o* and *-y* (*-ю*) that fully inherited by the modern Ukrainian language. Analyzed texts consistently reflect coordination of a noun in the vocative case with verbs of 2nd person of indicative and imperative moods. Apogee of vocative units using was the works of Ivan Vyshensky.

Keywords: case paradigm, endings, vocative case, nominative case, polemical discourse, function.

Мову по праву вважають системою систем. Це особливо помітно тоді, коли виникають проблемні питання, пов'язані з утворенням тієї чи тієї форми на одному рівні мови та функціонуванням її на іншому. Саме тому зрозумілим є постійний інтерес лінгвістів до проблем, пов'язаних з описуванням системи відмінкової парадигми української мови, вивченням особливостей граматичної семантики різних відмінків, аналізом специфіки функціонування словозмінних форм у мові, позначених особливим місцем, яке займає відмінок серед інших категорій іменника. Відмінок є однією з основних словозмінних категорій, що характеризують іменник як лексико-граматичний клас слів. Категорія відмінка виконує

найважливіші граматичні та семантичні функції – відображає зв'язки між словоформами, визначає змістове відношення предмета, позначуваного іменником, до предметів або явищ, виражених керуючим словом. Ця граматична категорія має і синтаксичний характер, який проявляється у значеннях, закріплених за відмінковими формами, що можуть виконувати різні функції і мати кілька значень. Незважаючи на потужний емпіричний арсенал з історичної морфології, усе ще вкрай актуальним залишається вивчення відмінкової системи іменника з урахуванням нововідкритих і відомих писемних пам'яток, що ілюструють становлення граматичної будови на різних етапах розвитку української мови. Тому вивчення категорії відмінка іменника, як і інших граматичних категорій, вимагає від дослідника не тільки констатації змін, що торкнулися словозмінної парадигми і системи семантико-синтаксичних властивостей відмінкових форм, а й аналізу функціонування цієї категорії в різножанрових текстах, де стильові параметри, комунікативні установки й авторський задум умотивовують побутування тих чи тих відмінкових форм.

Нашу увагу привернув вокатив, чиї права почали відновлювати з 1990 р., оскільки за радянщини, як зазначає Я. Радевич-Винницький, мовна політика держави була спрямована на витіснення кличного відмінка називним для максимального уподібнення до російської мови та нівеляції автохтонних рис української мови [8, с. 119]. На цій особливості змушені були акцентувати й українські лінгвісти радянської доби, які досліджували становлення граматичної будови української мови. Так, С. Бевзенко, простеживши історію відмінкових форм, указував, що вокатив властивий тільки іменникам чоловічого й жіночого родів в однині, у множині й середньому роді він збігається з називним. Дослідник навів багато прикладів з фольклорних текстів, діалектів, де вокатив уживається замість номінатива. Менше представлено власне історичного матеріалу як за століттями, так і за жанрами. Засвідчивши складність встановити закономірності у вживанні вокатива й номінатива у старих пам'ятках, С. Бевзенко приймає позицію О. Соболевського про давню заміну кличного відмінка називним, поширення якої розпочалося з Новгородщини, а відтак констатує занепад вокатива в українській мові [1, с. 47–50, 62–64]. С. Самійленко, зазначивши, що «характер переважної більшості давньоукраїнських пам'яток зумовлює дуже обмежене вживання категорії звертання», стверджував, що «кличний відмінок властивий українській мові на протязі всього періоду її формування і розвитку» [10, с. 103], що «українська мова майже без змін успадкувала систему флексій кличних відм. мови давньоруської. Зрідка в давньоукраїнських пам'ятках фіксуються випадки вживання форми наз. відм. в функції звертання» [10, с. 128–129]. В академічній «Історії української мови. Морфології» про вокатив повторено ці ж думки [7, с. 82,

100–101, 116]. О.Безпалько в «Нарисах з історичного синтаксису української мови» кличний відмінок аналізував тільки як елемент синтаксису – засіб ускладнення простого речення в давній та старій українській мові [2, с. 10].

Морфологію українського вокатива з'ясовували Є. Тимченко [11; 12], Л. Булаховський [3], роблячи екскурси в історію цього явища. Л. Булаховський зазначав, що «кличні форми українських іменників становлять щодо своїх закінчень спадщину найдавнішої слов'янської і навіть індоєвропейської старовини» [3, с. 281].

Кличний відмінок має давню історію. Так, в індоєвропейській мові він – поряд із називним, знахідним, родовим, відкладним, давальним, орудним, місцевим – утворював восьмичленну парадигму, однак мав обмежені функції – був формою звертання [5, с. 256–257]. Незважаючи на разючу поляриність у поглядах на кличний відмінок – від повного заперечення існування такої відмінкової форми до визнання його повноправним відмінком з усіма властивими граматичними характеристиками, сучасні українські граматисти вважають, що «кличний відмінок іменника – одна з периферійних грамем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як сьомий компонент до відмінкової парадигми однини й множини з її диференційованою сукупністю флексій і валентно поєднана з дієслівними формами наказового способу другої особи та виражає первинну семантико-синтаксичну ускладнену функцію адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії, первинну формально-синтаксичну функцію підмета і в типових виявах комунікативну функцію теми за актуального членування речення» [4, с. 79], закріплюючи цим офіційний статус вокатива у відмінковій парадигмі іменника.

Проте до такого визнання кличний відмінок пройшов довгий шлях свого формування і функціонування. Тож метою нашої розвідки є аналіз вокативних форм одного з жанрів – полемічного, у якому кличний відмінок відіграв неабияку роль.

Як відомо, полемічний жанр розвинувся як реакція на суспільно-історичні обставини – спочатку на Люблінську (1569 р.), а згодом і на Брестську унію (1596 р.), коли католицизм (на той час основна релігія Речі Посполитої) розпочав наступ на православ'я. Не згодні з такою позицією українці, які мали доступ до відкритого слова, розпочали публікувати твори, де викривали підступну сутність пропагандистської політики Польщі, зрадницькі вчинки українських церковників та пророкували майбутні народні повстання, основною причиною яких убачали чужу віру.

Природно, що автор трактату, пропагуючи ту чи ту ідею, не міг обійтися без аудиторії, увагу якої мав утримувати постійно. Цим засобом у багатьох текстах XVI–XVII ст. слугував кличний відмінок, за

допомогою якого письменник постійно звертався до слухача / читача, тримаючи того в орбіті обговорюваного питання. Це були лексеми різної семантики: номінації осіб за віросповіданням, за родинними стосунками, за різними характеристичними ознаками, зрідка – власні назви.

Констатуємо той факт, що автори перших полемічних творів (І. Кам'янчин, В. Суразький, С. Зизаній, Г. Смотрицького та ін.) мало послуговувалися вокативними формами, надаючи перевагу реченням з невизначеною особою. Вокатив подибуємо переважно в цитатах з релігійних текстів, де він – онім чи апелятив – номінує суб'єкта дії чи за соціальним статусом, чи за діяльністю, напр.: *Частокрот бо они то чинили: идолом кланяхуся, сыны и дочьки своя ризали на жертву, о чом досыт Давид у псалмех и у Деяню (зачало 17) причитают, яко Хамосу, Ельфеору, звездам обоготворивше службаху, яко и Давид заказует им: «Израилю, да не будет в тебе бог нов, ни поклонится богу чуждому»* (Анонім, Списаніє, с. 194); *И пришедшу Павлу апостолу до Афин, рече им: «Мужіє Афинестіи, проходих соглядая боги ваша, в них же обретох кумир невѣдома бога, его же не вѣдуше како благочтете»* (Анонім, Списаніє, с. 195); *Сам бо учителем началник рече: «Врачу, себе исцѣли»* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 209); у передмовах до творів, де він позначає одного з учасників процесу комунікації, а поширювальний атрибутив указує на віросповідання комуніканта чи ставлення автора до того, напр.: *Сія три кормилца корабля Христова, о благочестивий читателю* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 204); *Сего чистая и пречистая уста рекоша и повелѣша, возлюбленный читателю, испытovati Писанія и обрѣтати в нем живот вѣчный* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 204); *Обаче, православный читателю, не свѣше прищепленная отрасль, не испытуюя Писанія, но яко удицу прелести восхитив, предлагает ти слово Христово, иже вопросившему юноши, отвѣща: «Что мя глаголеши блага? Никто же благ, токмо єдин бог»* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 206); *Сего ради, православный читателю, видяще толик облежаш ны облак ругателей различных и многохулных супостат, неискусных же и неутвержденных, паче же незлобивых, мнящих истинную вѣру обрѣсти, толь велико поползновение и сицевыя ради вины сія предложися* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 208); *Се же все ища, обрящеши, возлюбленный читателю, в подлежащих ти обоєго завѣта божественных книгах, еже всѣм твоею руку творенію даруй получитьи* (Г. Смотри., Предсловіє, с. 210); зрідка вокатив – це звертання до релігійної субстанції як першооснови розуміння сутності подій, які відбуваються в суспільстві, напр.: *Сего ради, о душе, преодолевай уныние, дондеже время, на седмостолпных догмах колеблема утверженно стой, упованием непосрамленным зря ко блаженной и возжелѣнной жизни и о всѣх приключившихся скорбех благодарствуй отца, и сына, и святого духа, єдинаго божества же и*

царства, єму же подобаєт всяка слава, честь и поклоняніє от всея твари, видимых же всѣх и невидимых, и нынѣ, и во безконечныя вѣки (Ісая Кам'янчин, Плач, с. 189). Однак найуживанішим є звертання до Бога як творця всього сущого. Для таких номінацій полемісти послуговуються значним лексичним арсеналом, напр.: **Боже отче вседержителю, превѣчный, пребезначальный и всесильный**. Єдин имѣйй **бесмертіє** и в свѣтѣ **живый неприступнѣм, вѣдый** вся **прежде бытія** єго (Г. Смотри., Перша передмова, с. 200); **Ты вѣси, господи боже мой**, єдин свѣдый **сердечная**, **яко** во **твое пресвятое имя** **умыслих** и **начах** сіє **пречестное дѣло**, **єго же нынѣ твоего милосердіа** **благоволенієм** и **щедротами** **сподобихся видѣти** **совершеніє** (Г. Смотри., Перша передмова, с. 200); **Все бо єже дал ми єси, боже мой, твое єсть, якоже и аз** (Г. Смотри., Перша передмова, с. 200); **И паки: «Ты в началѣ, господи, землю основа и дѣла руку твоею суть небеса. Та погибнут – ти же пребываєши; и вся, яко риза, обветшают, и яко одежду свѣиши я, и измѣнятся, ты же тойжде єси, и лѣта твоя не оскудѣют»** (Г. Смотри., Предсловіє, с. 207); ... **молимся прилѣжно, владыко, человеколюбче, боже наш**, **яко твое єсть благоволеніє** **всѣм** **человѣком** **спастися** и в **познаніє твоея истины** **прійти** (Г. Смотри., Предсловіє, с. 210); **Изволивше жизнь, день пребыв, благодарю тя, господи, и не пеициса о утрнѣм – от милостыни хранитися можем** (Виш., Послання Княг., с. 235).

Апогеем вокації стала творчість Івана Вишенського, полемічні тексти якого насичені звертаннями, що демонструють граматичну специфіку української мови XVI–XVII ст. На цій особливості творів полеміста наголошував В. Русанівський, який писав, що «іменники систематично вживаються [у творах І. Вишенського. – В. Д.] у кличному відмінку» [9, с. 82]. Вокатив для І. Вишенського – це засіб створення ситуації полілогу, куди, крім себе, він включає оборонців православної віри та їх опонентів. Зрозуміло, що в такій комунікативній ситуації партнери полілогічного спілкування мають постійно звертатися один до одного. Тому вступне висловлювання є найбільш важливим, оскільки воно мотивує і моделює подальший контакт. Саме на цьому етапі необхідно вибрати такі комунікативні засоби, які репрезентують соціально-релігійну орієнтацію полеміста і тональність його дискурсу. Однак, як засвідчують твори Івана Вишенського, комунікативна тріада – полеміст, православний, католик – насправді отримує практично односторонній вектор: активністю позначений сам автор, імпліцитно цю ж позицію займають і прибічники православ'я, католики ж є пасивними учасниками полілогу, навіть незважаючи на те, що І. Вишенський цитує окремих представників католицизму.

Полеміст активно послуговується як непоширеними, так і поширеними звертаннями. Вокатив, реалізуючи насамперед фатичну, або

контактовстановлювальну, функцію, за допомогою атрибутів виконує ще експресивну та диференційну, номінуючи представників різних таборів, напр.: прибічники православ'я: *Прето прошу тя, **любимый мой брате**, потерпи мя мало: хочу с тобою о том побесѣдовати и тебе от тое прелести освободити, да избѣжиши гнѣва и суда божия за тое твое ругание и смѣяне* (Виш., Книжка, с. 58); прибічники католицизму: *Тут tedy, коли ся звытязство над прелестию твоею, **сыну геенский**, от Христа избавителя стало и смертию конечно царство твое лукавое мира сего обважено и показано (через вѣру и крещение во имя отца и сына и святого духа) всему свѣту ест* (Виш., Книжка, с. 45); *Тебе ж, **смѣшнику з иноческой некишталтовной одежды**, вопрошу, что ти ползует красная и кишталтовная одежда, коли темница вѣчная тя с нею покрывает* (Виш., Книжка, с. 61).

У полемічному дискурсі вокативні одиниці відображають прагматичні установки адресанта: його інтенції, емоційний стан, суб'єктивне сприйняття співрозмовника і, власне, ту ситуацію, що стала предметом обговорення. Іван Вишенський намагається перевести полеміку у площину звичайного побутового конфлікту, який через нерозуміння сутності унії поставив по різні сторони колишніх одновірців. Для цього письменник послуговується оксюморонним вокативом, напр.: *Скажи ми, **любимый ругателю**, чого дѣля родился еси и пришел в мир сей, – да живеш или да умреш?* (Виш., Книжка, с. 60). У контексті полемічного дискурсу отримують негативно конотовані найменування й ті, хто перейшов на сторону католицизму, напр.: *Не тое ли ты детинское мудрование страждеш, **русине бывший**, благочестивый христианин прежде и цѣломудрец Малои Русий, мовлю, с ляхи живуций, и нынѣ одетинѣл еси и раздѣлився* (Виш., Книжка, с. 71); *Видиши ли, **детино руский**, в колысѣ роскоши колишущийся, иж ты не знаеш, як ся инок з черевом бьет, товчет, мучит и борет, а ты его хулиши и клеветиши, напившася раз видѣвши ... Видиши ли, **детино руский**, в колысѣ роскоши колишущийся, як не знаеш тое войны черевное иноковы, которого хулиши и ругаеш, а сам в пелюхах смраду несытства всѣгда ся валяеш? Не чудуй же ся, **детино руский**, видѣвши напившогося инока, абовѣм в борьбе стоит и запасу ходит* (Виш., Книжка, с. 73).

Твори І. Вишенського засвідчують, що в поєднанні з прикметниками вокатив реалізує узагальнену статусну кваліфікацію особи, що, своєю чергою, має наслідком субстантивацію таких одиниць-кваліфікаторів, напр.: *Тѣмже блюдѣте, **православнии**, от тое трутизны дѣти свои, зане да знаете, истинно вам мовлю, идеж дух любви сим поганским, мечетным, мира сего угодным догматом прилнет, тот запевне в вѣрѣ погрѣшит а згола и от благочестия отпадет* (Виш., Книжка, с. 57); *Но, о возлюбленнии, вѣруйте, вѣруйте, яко будет суд, и страшный суд, и так*

страшный, яко и нынѣ, егда бы ся вам очи сердечные створили, устрашившись судии страшного видѣнием, бѣжали бысте голы, як мати вас народила, от тых бискупств и от титулу того и санов тых, которых есте в Римѣ наздобывали, за шматину или вѣхоть бы есте не вмѣнили! (Виш., Книжка, с. 89).

І. Вишенський використовує стилістичні потенції кличного відмінка, уміло вибудовуючи вокативну анафору, що в контексті полемічного дискурсу слугує для реалізації всепоглинаючої загрози унії, напр.: *О земле запустѣлая и зарослая тернием безвѣрія и безбожия! О образе божий, по подобию зданный, како погребесея от славы нетлѣнной и вѣчной жизни небесного царства во жизни сей, скоро ищезающей! О человеѣче окаяный, како, чести своее отбѣгши, и ко безсловесных скотох несмыслству припрящися и усвоитися изволил еси! О христианине реченный, како помазание крещения в божество божеством духа миролюбием сим посмрадил еси! О сыне вѣроу небесного бога, како сыном диявольским плоды дѣл своих преименоватися изволил еси! О царское священство, языку святой, людие обновления, како во поганское и еретическое безвѣрие превратился еси!* (Виш., Книжка, с. 80).

Звертає на себе увагу унормоване вживання кличного відмінка: спеціальне флексивне вираження мають іменники чоловічого та жіночого родів в однині, напр.: *Прето да знаеши, дияволе, як я от тебе жоны, дому, земли дочасное не прагну, тобѣ поклонитися не хочу* (Виш., Книжка, с. 49); *То ест твои розум, мирянине, о иноческом чину и убире* (Виш., Книжка, с. 59); *И з того сорама ся выкрутимо, и на Русь, да ся поклонят папѣ, бѣду навалимо, и свое желанием исполнимо, и речемо души нашей: «Душе, имаши многа блага, лежаща на лѣта многа, яжд, пий, веселися, не бойся никого, скачи и играй»* (Виш., Книжка, с. 74); *Поцупайся тылко в лысую головку, ксенже бискупе луцкий, колко еси за своего священства живых мертво ко богу послал, одних сѣканою, других водотопленою, третих огнепалною смертю от сея жизни изгнал?* (Виш., Книжка, с. 87); *Правду, ей, рекл в похлѣбствѣ своем до кроля, Скарго, молвячи, «яко на затрудненные часы и на дивные людие вашей королевской милости панство пришло»* (Виш., Скарга, с. 165); *То ли твоя проповѣдь, езувито, якова лжеши, то ли твоя проповѣдь, Скарго, якова силою и мучительством, а не покорою и наказанием кротким спасение мое правдивое мнѣ от мене выдрешь и в поганскую згodu, от тѣснаго пути слѣда, ведущаго в живот вѣчный, притягнешь* (Виш., Скарга, с. 166); *Присмотрися, госпоже, что пользуют их чернилом хитрости (а не духа святого словеса) воспитанные школные казнодѣи* (Виш., Послання, с. 189); *Отожъ, сестро Домникие, убойтися потреба сея притчи, жебы кто з наших братий в ереси кн умрет* (Виш., Послання, с. 195). Для іменників середнього роду, у формі множини або ж субстантивованих мовних одиниць вокатив має

таку ж форму, що й номінатив, напр.: *Покажѣте ми, о згоду вяжущии*, где который з вас оставил дом, села, имѣния, маетность, сородство и мирское житие господа ради (Виш., Книжка, с. 88); *Смотрите пилне и розчитѣте книги сумненя своего, не на вас ли нынѣ, якож древле на иудеев за згвалченя закона божия Исаин глас кличет, мовячи: «Слыши, **небо**, и внуши, **земле**, яко сыны родих и вознесох, сии же отвергошася мене!»* (Виш., Книжка, с. 94); *Прето не чудуюся вам, **ксендзы бискупы**, яко того ради православних хулите, которых отбѣгли есте* (Виш., Книжка, с. 95); *Видите ли, **нендзнороскошници**, где заплынули есте* (Виш., Книжка, с. 109); *Скажѣте ми, о **премудрии**, от ваших хитростей и художеств граматычных, диалектичных, риторичных и философских, яким способом Христос простаком, ему послѣдующим, отверзе ум разумѣти писание?* (Виш., Книжка, с. 152).

Поодинокими випадками в досліджуваних текстах представлено заступлення кличного відмінка іменників чоловічого чи жіночого роду однини формою називного, напр.: *Иди за мною, **сатана**, исчезни и пропади сам и з царством своим прелестным!* (Виш., Книжка, с. 49).

Полемічні твори Івана Вишенського послідовно відображають координацію іменника у формі вокатива з дієсловами 2-ої особи дійсного та наказового способів, напр.: *Или не вѣдаете, **бѣдници**, если бы не было истинных иноков и богоугодников межи вами, уж бы давно, якож Содома и Гоморра, жупелом и огнем у Лядской земли есте опопелѣли* (Виш., Книжка, с. 58); *Не ругай же ся, **брате милый**, з инока, да не поруган в вѣки будещи и липа инокова господина не узриши, и яко ругател и смѣхотворец в геену отидеши!* (Виш., Книжка, с. 69); *Покажѣте ми убо, о **бискупы**, были ли есте коли, хотячи стану епископского, непорочни* (Виш., Книжка, с. 108). У наведених прикладах спостерігаємо формальний вияв предикативного зв'язку між іменником-вокативом та дієсловом, а морфологічні характеристики членів речення та синтаксична валентність іменника й дієслова дозволяють стверджувати, що кличний відмінок у таких конструкціях виконує функцію підмета. Однак наявність займенника зміщує вокатив із предикативної позиції в суто номінативну, де він тільки семантично реалізує значення 2-ої особи, напр.: *Чому ся ты, **римлянине**, смѣеш з духовного иноческого чина?* (Виш., Книжка, с. 58); *А вы же, **Христовы христиане**, приимѣте его со радостию и милостию сотворите* (Виш., Книжка, с. 82). Така лексико-граматична синкретизація – займенник у формі називного відмінка = іменник у формі кличного відмінка – може бути причиною часткового заступлення номінативом вокатива, розвитку в останнього флективного вираження, як і в називного.

Прикметно, але саме реалізована полемістами комунікативна стратегія з використанням багатого лексичного арсеналу, домінантою якої

служував кличний відмінок, згодом знайшла практичне втілення в барокових проповідях, про що зазначила О. Зелінська [6, с. 95–111].

Отже, досліджувані полемічні твори дозволяють стверджувати, що вокативні одиниці були невід'ємним атрибутом організації тексту. Слугуючи засобом адресації, кличний відмінок через вторинну функцію номінації суб'єкта дії опиняється втягнутим і в орбіту синтагматичних відношень, таким чином виконуючи предикативну функцію. Основним засобом виокремлення вокатива у відмінковій парадигмі є закінчення **-е**, **-о** та **-у (-ю)**, властиві й сучасній українській мові. Дослідження не вичерпує всіх аспектів функціонування кличного відмінка в українській мові, проте дозволяє говорити про оформлення на кінець XVI – початок XVII ст. вокатива як повноцінної графеми відмінкової парадигми та заперечити міф про давнє заступлення і витіснення вокативних форм номінативними.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Анонім, Списаніє – Анонім. Списаніє против люторов // Українська література XIV–XVI ст. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 194–199.

Виш., Книжка – Вишенський І. Книжка / І. Вишенський // Вишенський І. Твори / вст. ст., упорядк., підг. текстів та прим. І. П. Єрьоміна. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1959. – С. 41–158.

Виш., Послання – Вишенський І. Послання до Домнікії / І. Вишенський // Вишенський І. Твори / вст. ст., упорядк., підг. текстів та прим. І. П. Єрьоміна. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1959. – С. 188–196.

Виш., Послання Княг. – Вишенський І. Послання до Іова Княгицького / І. Вишенський // Вишенський І. Твори / вст. ст., упорядк., підг. текстів та прим. І. П. Єрьоміна. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1959. – С. 235–236.

Виш., Скарга – Вишенський І. Коротка відповідь Петру Скарзі / І. Вишенський // Вишенський І. Твори / вст. ст., упорядк., підг. текстів та прим. І. П. Єрьоміна. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1959. – С. 159–187.

Г. Смотр., Перша передмова – Смотрицький Г. [Перша передмова до Острозької біблії 1581 р.] / Г. Смотрицький // Українська література XIV–XVI ст. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 200–204.

Г. Смотр., Предсловіє – Смотрицький Г. Предсловіє к благовѣрному и православному всякого чина, возраста же и сана читателеви ... / Г. Смотрицький // Українська література XIV–XVI ст. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 204–212.

Ісайя Кам'янчин, Плач – Кам'янчин І. [Плач] / Ісайя Кам'янчин // Українська література XIV–XVI ст. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 188–189.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко, С. П. Історична морфологія української мови: Нариси із словозміни та словотвору / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1960. – 416 с.

2. Безпалько, О. П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О. П. Безпалько. – К. : Рад. школа, 1960. – 236 с.
3. Булаховський, Л. А. Клична форма (вокатив) / Л. А. Булаховський // Булаховський Л. А. Вибрані праці в п'яти томах. Т. 2: Українська мова. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 281–284.
4. Вихованець, І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
5. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1966. – 595 с.
6. Зелінська, О. Ю. Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки : монографія / О. Ю. Зелінська. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2013. – 428 с.
7. Історія української мови. Морфологія / С. П. Самійленко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін. – К. : Наук. думка, 1978. – 540 с.
8. Радевич-Винницький, Я. Етикет і культура спілкування / Я. Радевич-Винницький. – Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 2001. – 224 с.
9. Русанівський, В. М. Історія української літературної мови : підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
10. Самійленко, С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. – К. : Рад. школа, 1964. – Ч. I. – 234 с.
11. Тимченко, Є. Вокатив в українській мові / Є. Тимченко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 1914. – Т. CXVII–CXVIII. – С. 377–390.
12. Тимченко, Є. Вокатив і інструменталь в українській мові / Є. Тимченко. – К. : Вид-во ВУАН, 1926. – 118 с.

Стаття надійшла 07.09.2016 року

УДК 811.161.2'367

Олена Дуденко, Зоя Комарова
(Умань, Україна)
e-mail: nusik2009@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ У ПРОЗІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО

У статті проаналізовано всі види порівнянь, реалізованих у дискурсі роману М. Павленко «Санта Лучія в кирзових чоботях» (2007). Розглянуто безсполучникові та сполучникові порівняльні конструкції різної структури, використані автором; виділено фразеологізовані порівняння українського та італійського походження. Особливу увагу акцентовано на проблемі розмежування порівняльних зворотів та неповних підрядних порівняльних речень.

Ключові слова: порівняння, порівняльна конструкція, безсполучникові та сполучникові порівняння, Марина Павленко.